

Povezanost stilova privrženosti i rizičnog seksualnog ponašanja

Vegše, Nina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:408211>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-04**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Povezanost stilova privrženosti i rizičnog seksualnog ponašanja

Nina Vegše

Zagreb, svibanj 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Povezanost stilova privrženosti i rizičnog seksualnog ponašanja

Nina Vegše

Mentorica: Prof. dr. sc. Marija Lebedina Manzoni

Komentorica: Sonja Biglbauer, mag. psych.

Zagreb, svibanj 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU RADA

Potvrđujem da sam osobno napisao/napisala rad Povezanost stilova privrženosti i rizičnog seksualnog ponašanja i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Nina Vegše

Mjesto i datum: Zagreb, svibanj 2023.

Povezanost stilova privrženosti i rizičnog seksualnog ponašanja

Studentica: Nina Vegše

Mentorica: prof. dr. sc. Marija Lebedina Manzoni

Komentorica: Sonja Biglbauer, mag. psych.

Program/modul: Socijalna pedagogija/Djeca i mladi

Sažetak rada

Cilj ovog rada je ispitati povezanost stilova privrženosti i rizičnog seksualnog ponašanja kod djevojaka u dobi od 18 do 25 godina. Istraživanjem se nastoji utvrditi postoji li razlika između osoba koje su sigurno privržene i osoba koje su nesigurno privržene roditeljima i partnerima u ispoljavanju različitih indikatora rizičnog seksualnog ponašanja (dob pri stupanju u prvi seksualni odnos, uporaba zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu, broj seksualnih partnera, učestalost uporabe alkohola pri seksualnim odnosima). Nadalje, ispituje se povezanost važnosti vjere i različitih indikatora rizičnog seksualnog ponašanja.

Podaci su prikupljeni putem online upitnika tijekom svibnja 2022. godine. Obuhvaćen je prigodan uzorak od 157 sudionica. Primijenjen je mjerni instrument Inventar iskustava u bliskim odnosima (Brennan i sur., 1998; prema Kamenov i Jelić, 2003) te su prikupljeni podaci o rodu, dobi, obrazovnom, radnom i percipiranom socioekonomskom statusu, veličini mjesta prebivališta i važnosti vjere u životu osobe. Podatke rizičnom seksualnom ponašanju prikupili smo putem 21 pitanja koja smo osmislili za potrebe ovog istraživanja, a uz pomoć dostupne literature.

Rezultati su pokazali kako stil privrženosti nije značajan prediktor za dob stupanja u seksualne odnose, korištenje zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu, kao ni za broj seksualnih partnera. Značajne rezultate dobili smo pri povezivanju stila privrženosti i stupanja u seksualne odnose pod utjecajem alkohola. Rezultati su pokazali kako će osobe koje imaju sigurnu privrženost s roditeljem biti sklonije češćem upuštanju u seksualne odnose pod utjecajem alkohola, dok će partneru nesigurno privržene osobe imati tendenciju češćeg upuštanja u seksualne odnose pod utjecajem alkohola.

Ključne riječi: stilovi privrženosti, rizična seksualna ponašanja, važnost vjere

The relationship between attachment styles and risky sexual behaviour

Student: Nina Vegše

Mentor: Marija Lebedina Manzoni, PhD

Co-mentor: Sonja Biglbauer, mag. psych.

Program/module: Social pedagogy/ Children and young adults

Summary

The aim of this paper is to investigate the connection between attachment styles and risky sexual behavior in girls aged 18 to 25. The research aims to determine whether there is a difference between persons who are securely attached and persons who are insecurely attached to parents and partners in the manifestation of various indicators of risky sexual behavior (age at first sexual intercourse, use of protection during last sexual intercourse, number of sexual partners, frequency of alcohol use during sexual intercourse). Furthermore, the connection between the importance of religion and different indicators of risky sexual behavior is examined.

The data was collected through an online questionnaire during May 2022. A convenient sample of N= 157 females was included. The measuring instrument Inventory of experiences in close relationships was applied (Brennan i sur., 1998; as in Kamenov i Jelić, 2003), and data were collected on gender, age, education, work, perceived socioeconomic status, size of place of residence and the importance of religion in a person's life. We collected data on risky sexual behavior through 21 questions that we designed for this research with the help of available literature.

The results showed that the attachment style is not a significant predictor for the age of starting sexual relations, the use of protection during the last sexual relationship, as well as for the number of sexual partners. We obtained significant results when connecting attachment style and entering into sexual relations under the influence of alcohol. The results showed that people who have a secure attachment to their parents will be more inclined to engage in sexual relations under the influence of alcohol more often, while people who are insecurely attached to their partner will have a tendency to engage in sexual relations more often under the influence of alcohol.

Key words: attachment styles, risky sexual behaviors, the importance of faith

Sadržaj

1. UVOD.....	7
1.1. Stilovi privrženosti u djetinjstvu	7
1.2. Stilovi privrženosti u odrasloj dobi	12
1.3. Rizično seksualno ponašanje.....	15
1.4. Čimbenici rizika	17
1.5. Povezanost rizičnog seksualnog ponašanja i religioznosti.....	21
1.6. Stilovi privrženosti i rizično seksualno ponašanje	23
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	26
3. METODOLOGIJA	27
3.1. Sudionici.....	27
3.2. Postupak	27
3.3. Mjerni instrumenti.....	28
3.4. Statistička analiza.....	29
4. REZULTATI.....	29
5. RASPRAVA.....	31
5.1. Ograničenja i preporuke za buduća istraživanja	33
6. ZAKLJUČAK.....	34
7. POPIS LITERATURE.....	35

1. UVOD

Privrženost se definira kao trajna i snažna emocionalna veza između osoba (Berk, 2008). Najčešće se formira između djeteta i majke, ali može se uspostaviti i s drugim ljudima (Klarin, 2006). Ona primarno osigurava preživljavanje djeteta u ranoj životnoj dobi, a kasnije predstavlja uvjet za reprodukciju (Kardum i sur., 2006). Promatrajući privrženost s evolucijskog stajališta, smatra se kako je prirodna selekcija favorizirala privržena ponašanja jer su povećavala vjerojatnost preživljavanja mladunčeta (Bowlby, 1982). Privrženost je zato i evolucijski zasnovan motivacijski mehanizam čija je primarna uloga osigurati zaštitu i emocionalnu sigurnost djeteta (Bowlby, 1969/1982), a njegova uloga ostaje bitna i u odrasloj dobi.

1.1. Stilovi privrženosti u djetinjstvu

Teorija privrženosti jedna je od prvih evolucijskih teorija, a postavio ju je John Bowlby (1982) kao objašnjenje bliskosti između djeteta i skrbnika (Simpson, 1999). Bowlby je uočio kako novorođenčad ima određene ponašajne i emocionalne reakcije povezane sa separacijom koje im osiguravaju bliskost sa skrbnikom. Iako se pretpostavlja da je taj sistem urođen i univerzalan, on je također osjetljiv na određene okolinske utjecaje, posebice njegu koju pružaju skrbnici (Bogaert i Sadava, 2002).

Privrženost se ostvaruje između djeteta i primarnog skrbnika koji predstavlja sigurnu bazu za dijete i čini ga radosnim, a interakcija s njim pruža mu ugodu i, još bitnije, utjehu u stresnim situacijama (Berk, 2015). Djetetov sistem privrženosti, koji uključuje osjećaje i ponašanja, javlja se kao reakcija na unutarnju nevolju, vanjsku prijetnju i prijetnju bliskosti prema skrbniku za kojeg je dijete privrženo (Lee Thomas, 2009).

Iako se privrženost može ostvariti između djeteta i bilo koje osobe responzivne na njegove potrebe, najčešće se formira s roditeljima, prvotno s majkom. Počinje se razvijati odmah nakon rođenja, što je vidljivo u mogućnosti djeteta da prepozna majčino lice i miris svega nekoliko sati nakon rođenja (Lipovac, 2018). Odmah po rođenju djeca imaju mogućnost ostvariti kontakt s okolinom putem urođenih reakcija plača i osmjehivanja, a ljudi iz njihove okoline reagiraju na te neverbalne poruke i na određene načine zadovoljavaju njihove potrebe. Nedugo nakon

rođenja djeteta može prepoznati tko najviše zadovoljava njegove potrebe i s tom osobom počinje stvarati bliskost. Upravo ta bliskost karakteristična je za privrženost (Lipovac, 2018). Kroz procese hranjenja, držanja u naručju i kontakta licem u lice djeteta najčešće prvo stvara privrženost prema majci, tek naknadno za druge skrbnike.

Iako su hranjenje, držanje i gledanje djeteta bitni za stvaranje bliskosti, način na koji se razvije sama privrženost predmet je rasprave više psihologijskih pravaca. Psihoanalitički pravac smatra kako je hranjenje glavna aktivnost za izgradnju snažne emocionalne veze između skrbnika i djeteta, dok bihevioristi naglasak stavljaju na mogućnost majke da zadovolji potrebe djeteta i na taj način dolazi do potkrepljenja (Harlow, 1958; prema Lipovac, 2018). Iako je zadovoljenje potrebe za hranom bitno za stvaranje osjećaja sigurnosti, Harlow je dokazao kako nije ključno za stvaranje privrženosti (Harlow, 1958; prema Lipovac, 2018). Danas je poznato kako hranjenje nije temelj za razvoj privrženosti, već su, prema bihevioristima, ključni unutarnji radni modeli koji omogućavaju uzajamno kognitivno poimanje skrbnika i djeteta, pomoću kojih djeteta može stvoriti očekivanja prema ponašanju majke u određenoj situaciji (Bretherton, 1986; prema Lipovac, 2018). Pomoću unutarnjih radnih modela djeteta razlikuje majku od stranca i sjeća je se čak i kad je ona odsutna (Fraiberg, 1969).

Bowlby je također uočio niz ponašanja kojima djeteta nastoji zadržati skrbnika u blizini kako bi ga skrbnik zaštitio od mogućih opasnosti. Spomenuta ponašanja su urođena i odnose se na plač i osmijeh kao način komuniciranja djeteta sa skrbnikom. Plačem i osmjehivanjem djeteta poziva skrbnika k sebi i postepeno se razvija privrženost (Bretherton, 1992; prema Lipovac, 2018). Kao moguća objašnjenja razvoja privrženosti između skrbnika i djeteta pojavljuju se Vigotskijev model te pristup utjecaja okoline i učenja socijalizacije. Sljedbenici Vigotskog razvoj privrženosti objašnjavaju kao proces do kojeg dolazi uslijed igre i zajedničke socijalne interakcije, dok pristup utjecaja okoline i učenja socijalizacije naglasak stavlja na zadovoljavanje društvenih uloga koje su kasnije u podlozi složenijih socijalnih ponašanja (Vasta i sur., 2004). Iako proces stvaranja privrženosti ima brojna moguća objašnjenja jasno je kako stil privrženosti koji se razvije u ranoj dobi predviđa budući razvoj djeteta u brojnim domenama (Lipovac, 2018). Stil privrženosti također je vezan i uz emocionalni razvoj koji kasnije diktira lakoću stvaranja emocionalne privrženosti prema partneru i vrednovanje različitih stvari u odnosima (Lipovac, 2018).

Objašnjenja stvaranja privrženosti ima više, no stadiji njegova razvoja jedinstveni su za sve ljude. Proces stvaranja privrženosti nastaje kratko nakon rođenja, a njegovi prvi znaci vidljivi

su jasno u dobi od šest mjeseci (Lipovac, 2018). Četiri su stadija kojima se opisuje razvoj privrženosti; stadij predprivrženosti, stadij nastanka privrženosti, stadij jasno uspostavljene privrženosti i stadij stvaranja recipročnog odnosa (Berk, 2008), gdje su prva dva stadija u fazi nediskriminativne socijalne interakcije, a druga dva u fazi diskriminativne socijalne interakcije (Bowlby, 1982; prema Vasta i sur., 2004).

Prvi stadij, stadij predprivrženosti, započinje rođenjem djeteta i traje do njegovog šestog tjedna života. Tada novorođenče urođenim signalima plača i osmijeha traži pažnju okoline za zadovoljenje njegovih potreba. Ono već tada gleda odrasle u oči i refleksivnim hvatanjem ostvaruje dodir. Kada mu navedene strategije pridobivanja pažnje uspiju, on tu pažnju nastoji zadržati ponavljajući radnje. Cilj je zadržati skrbnika u blizini jer je ta bliskost utješna. Utjehu i mir pronalazi u naručju skrbnika, a pri urođenom strahu od glasnog zvuka tihi govor ima funkciju smirivanja. Iako mu je važna zaštita i utjeha, djetetu u ovom stadiju nije bitno tko tu utjehu pruža. Bez obzira što prepoznaje glas, miris i lice majke, novorođenče još nije stvorilo privrženost, a time ni separacijsku anksioznost pa mu ne smeta ako ga se ostavi s nepoznatom osobom (Berk, 2008).

U drugom stadiju nastanka privrženosti dijete se počinje drugačije ponašati i osjećati s nepoznatim osobama u usporedbi odnosa s majkom. Dijete počinje razvijati svijest o sebi kao pojedincu odvojenom od ostatka svijeta. Ovaj stadij traje sve do šestog ili osmog mjeseca. Dijete se sve više osmjehuje skrbniku i lakše se umiri u njegovoj blizini, ali i dalje ne negoduje pri ostanku s nepoznatim osobama. Dojenče je u ovoj fazi svjesno da njegovo ponašanje utječe na ponašanje osoba oko njega te očekuje određeni odgovor na svoje ponašanje. Dobivanjem odgovora od skrbnika dijete mu počinje vjerovati (Berk, 2008).

Stadij jasno uspostavljene privrženosti treći je stadij razvoja privrženosti i traje od šestog ili osmog mjeseca do osamnaestog mjeseca ili navršavanja druge godine života. Ovdje se razvija usmjerena privrženost i naglašena je emocija straha pred nepoznatim osobama (Vasta i sur., 2004). U ovoj fazi jasno se razvija separacijska anksioznost i dijete pokazuje jasnu želju biti u blizini skrbnika za razliku od ostalih osoba. Utjeha i pažnja traži se primarno od skrbnika u kojeg imaju povjerenja. Skrbnik sada može najbrže umiriti dijete, a sama prisutnost daje djetetu ohrabrenje za samostalno istraživanje okoline.

Posljednju fazu razvoja privrženosti nazivamo stvaranje recipročnog odnosa i ona počinje krajem druge godine života. Djeca u ovoj fazi imaju dovoljnu kognitivnu zrelost da razumiju uzroke odvajanja od roditelja, a razvoj jezika pomaže im u shvaćanju odlaska i povratka

roditelja što im olakšava odvojenost. Negodovanja oko odvojenosti od roditelja smanjuju se te krajem treće godine života većina djece može biti mirna pri privremenom odsustvu roditelja. Dijete je sada stvorilo trajnu emocionalnu vezu, privrženost, koja im predstavlja sigurnu bazu prilikom odvojenosti. Vjeruju kako će se skrbnik vratiti i pružiti im utjehu u stresnim situacijama (Berk, 2008). Daljnjim odrastanjem i kognitivnim te emocionalnim razvojem djeca nadopunjuju primarnu koncepciju emocionalne veze i stvaraju ih s drugim ljudima. Freud je prvi tvrdio da je emocionalna veza između majke i djeteta važan temelj kasnijih odnosa sa svim drugim ljudima (Berk, 2015).

Iako su faze razvoja privrženosti jednake kod svih ljudi u ranom djetinjstvu, stilovi privrženosti koji se posljedično razvijaju se razlikuju. Kvaliteta i način roditeljske brige za dijete utječu na razvoj stilova privrženosti između roditelja i djeteta. Do spoznaje o različitim stilovima privrženosti prva je došla Mary Ainsworth 1979. godine (Lipovac, 2018). Provođeci longitudinalno istraživanje pod nazivom "paradigma čudne situacije" utvrdila je da postoje tri obrasca ponašanja djece kada se nađu u nepoznatoj situaciji. Istraživanje je provedeno s djecom i njihovim majkama na način da bi majke izašle iz prostorije u koju bi kasnije ušla nepoznata osoba. Na taj način simulirana je stresna situacija, a reakcija djece dovela je do zaključka o trima obrascima ponašanja koje možemo svrstati u dvije kategorije; sigurnu i nesigurnu privrženost (Vasta i sur., 2004). Sigurni stil privrženosti je samo jedan, dok nesigurnih stilova privrženosti ima dva: anksiozno-izbjegavajući i anksiozno-opirući.

Kod sigurnog stila privrženosti dijete izražava nezadovoljstvo pri odlasku majke, a veseli joj se kada se ona vrati. Djeca sa sigurnim stilom privrženosti bolje reagiraju na skrbnika nego na nepoznatu osobu, u trenucima uznemirenosti traže roditelja koji ih brže od drugih uspijeva smiriti, a nakon što se smire nesmetano ponovno kreću u istraživanje okoline (Vasta i sur., 2004). Ovaj stil se razvija kod djece čije majke dosljedno reagiraju na signale djeteta, dostupne su i osjetljive na njegove potrebe. Dijete na temelju toga razvija sliku o sebi kao biću vrijednom pažnje i ljubavi, a majke predstavljaju osobe od povjerenja (Ainsworth, 1989). Djeca sa sigurnim stilom privrženosti pokazuju više entuzijazma, upornosti i pozitivnih emocija što onda dovodi do kvalitetnijih međuljudskih odnosa u odrasloj dobi (Deković i Raboteg-Šarić, 1997; prema Bogdanović, 2018).

Anksiozno-izbjegavajući stil privrženosti pripada nesigurnim stilovima privrženosti kojeg karakterizira uznemirenost djeteta pri odlasku majke i njeno izbjegavanje pri povratku. Ovaj stil privrženosti javlja se kod djece čiji su skrbnici fizički prisutni u njihovim životima, no

njihovi postupci ne odgovaraju potrebama djeteta. Skrbnik nije osjetljiv na emocionalne potrebe djeteta i emocionalno je nedostupan. Posljedično, dijete nije osjetljivo na odsutnost skrbnika ako je druga nepoznata osoba u blizini (Vasta i sur., 2004). Primjerice, majke se igraju s djetetom, vode računa o njegovom zdravlju, no odbacuju djetetovu potrebu za prisnim kontaktom i privrženosti (Klarin, 2006). Majka je često nedosljedna u odgovaranju na djetetove potrebe što rezultira djetetovim razvijanjem slike o sebi kao biću koje ne zavrjeđuje pažnju i ljubav, a svijet doživljava kao nesigurno mjesto koje ga ne prihvaća (Ainsworth, 1989). Dijete se sukladno tome povlači, ne vjeruje drugima i oslanja se isključivo na samo sebe (Bogdanović, 2018).

Osim anksiozno-izbjegavajućeg stila privrženosti, drugi nesigurni stil privrženosti je anksiozno-opirući stil. Djeca s ovim stilom privrženosti su vrlo uznemirena u nepoznatoj situaciji, posebice pri odlasku majke. Kada se majka vrati oni osjećaju olakšanje, no istodobno i ljutnju što se očituje kroz agresiju i nametljivost ili, potpuno suprotno, pasivnost i preuznemirenost da bi reagirali. Djeca s opirućim stilom privrženosti imaju skrbnike koji ponekad odgovaraju na njihove emocionalne potrebe, a ponekad su neosjetljivi i kažnjavajući (Ainsworth, 1979). Anksiozno-opirući stil razvija se kod djece čija majka selektivno odgovara na njihove potrebe pa će se oni, nesigurni u njenu dostupnost, pojačano vezati za majku. Taj obrazac ponašanja može se opisati kao pojačana kontrola kroz pojačanu bespomoćnost što dovodi do smanjenog istraživanja okoline (Stefanović Stanojević, 2002; prema Bogdanović, 2018). Takva selektivna responzivnost dovodi do razvijanja nesigurne i bojažljive djece koja druge doživljavaju kao nepouzdanu. Njima se svijet čini kao nesigurno mjesto, u kojem bliske osobe mogu nenadano otići (Ainsworth, 1989). Djeca su stoga vrlo pasivna u istraživanju nepoznate okoline, a nakon odvajanja od majke i ponovnog susreta ne nastavljaju s igrom (Vasta i sur., 2004).

Novija istraživanja dovela su do uvođenja četvrtog stila privrženosti, dezorganizirano-dezorijentiranog. Dezorganizirano-dezorijentirani stil privrženosti je najnesigurniji stil, a karakteriziraju ga brojni proturječni obrasci ponašanja (Berk, 2008). Djeca s ovim stilom privrženosti su po povratku majke ravnodušna, depresivna, gledaju u stranu dok ih roditelj drži. Može se javiti ponovljeni plač nakon smirivanja ili neobično, ukočeno držanje tijela (Berk, 2008). Kod ovog stila privrženosti ne može se uočiti jasna strategija nošenja sa stresom, već su njihova ponašanja dezorganizirana te karakteristična i za opirući i izbjegavajući stil. Djeca pokazuju strah prema strancu, ali i privrženost istomu kada se skrbnik vrati (Vasta i sur., 2004). Dezorganizirano-dezorijentirani stil privrženosti razvija se kod djece čije su majke nedosljedne

i preuzete pa dijete nema uzor s kojim će se identificirati (Broberg, 2000; Žeravica, 2015; prema Bogdanović, 2018). Dijete nema ugodni obrazac ponašanja zbog manjka rutine, što rezultira osjećajem zbunjenosti i uplašenosti (Bogdanović, 2018).

U istraživanju Kamenov i Jelić iz 2003. godine rezultati su pokazali kako je najviše djece sigurno privrženo, njih oko 65%, zatim slijedi anksiozno-izbjegavajući stil privrženosti koji ima oko 25% djece, dok se anksiozno-opirući stil javlja kod 10% djece.

Stil privrženosti kod djece razvija se na temelju kvalitete zadovoljavanja potreba od strane skrbnika, dok su unutarnji radni modeli preduvjeti za stil privrženosti. Unutarnji radni modeli predstavljaju mentalne reprezentacije ili internalizirana vjerovanja djece o vlastitoj kompetentnosti, o tome zavrjeđuju li tuđu ljubav i je li je skrbnik ovdje za njih u trenucima potrebe (Buljan-Flander, 2001). Drugim riječima, unutarnji radni modeli sastoje se od modela sebe i modela drugih (Buljan-Flander, 2001) koji onda objašnjavaju razlike u privrženosti. Ako su jedan ili oba modela negativno percipirana javlja se nesigurna privrženost, dok se sigurna privrženost javlja kada i sebe i druge percipiramo pozitivno. Dosljedno odgovaranje na potrebe djeteta i osjetljivost roditelja bitna je za stvaranje sigurnih veza, a rano formirani modeli ostaju stabilni i otporni na promjene kroz cijeli život (Bowlby, 1982; prema Bogdanović, 2018).

1.2. Stilovi privrženosti u odrasloj dobi

Teorija privrženosti u početku je korištena isključivo za ispitivanje emocionalnog funkcioniranja djece, no sredinom osamdesetih godina počela se primjenjivati i kod odraslih (Kardum i sur., 2006). Odrastanjem, kod većine ljudi, roditelji prestaju biti primarni objekti privrženosti, a tu ulogu preuzimaju romantični partneri. Odnos s romantičnim partnerom dijeli neke sličnosti s odnosom s primarnim skrbnikom, no postoje i neke razlike. Jednako kao u odnosu s roditeljem, od romantičnog partnera tražimo održavanje blizine, utjehu, fizički kontakt i sigurnu bazu, no ključna razlika je u stupnju simetričnosti (Bowlby, 1982; prema Bogdanović, 2018). Stupanj simetričnosti odnosi se na stupanj davanja i primanja koji je jednak kod oba partnera u romantičnom odnosu (Hazan i Shaver, 1987). S idejom da se romantični odnos može gledati kao proces privrženosti slažu se i Hazan i Shaver (1987), naglašavajući da je emocionalna dinamika u djetinjstvu s roditeljem i u odrasloj dobi s partnerom vođena istim bihevioralnim sistemom jer su razlike u privrženosti posljedica očekivanja stvorenih u ranoj dobi. Mnoga istraživanja ukazala su da je uobičajen proces prenošenje stila privrženosti iz

djetinjstva u kasnije partnerske odnose (Gallagher, Welsh, Rostosky i Kawaguchi, 2004; prema Bogdanović, 2018). U podlozi toga je Bowlbyjevo razvojno gledište na funkcioniranje privrženosti koje govori da jednom formirani unutarnji radni modeli ostaju stabilni i imaju samopotvrđujuće karakteristike. Unutarnji radni modeli organiziraju procjenu, međuljudska ponašanja, određuju percepciju i očekivanja u budućim socijalnim odnosima te oblikuju socijalna iskustva na konzistentan način (Lopez, 2003). U skladu s tim javila se potreba za objašnjavanjem modela privrženosti kroz druge oblike odnosa osim odnosa roditelj-dijete.

Prva istraživanja privrženosti odraslih proveli su Hazan i Shaver (1987), a koristili su Trokategorijski model temeljen na stilovima privrženosti kod djece (Ainsworth i sur., 1978; prema Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević, 2006). U istraživanju su se vodili trima stilovima privrženosti; sigurnim, izbjegavajućim i anksioznim (opirućim), no ubrzo su došli do spoznaje o drugačijoj konceptualizaciji privrženosti. Sukladno tome, Bartholomew i Horowitz (1991) su kreirali Četverokategorijski model u kojemu su definirana četiri stila privrženosti u partnerskim odnosima: siguran, zaokupljeni (preokupirani), plašljivi (anksiozni) i odbijajući (izbjegavajući) (Bogdanović, 2018). Ovi stilovi privrženosti dobiveni su, kao i kod djece, kombinacijom unutarnjih (internalnih) radnih modela; modela o sebi i modela o drugima, koji mogu biti pozitivni ili negativni (Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević, 2006).

Model sebe i model drugih mogu se shvatiti kao dimenzije anksioznosti i izbjeganja intimnosti (Bartholomew i Horowitz, 1991). Obje dimenzije variraju od niske do visoke te zajedno dovode do određenog stila privrženosti. Niska dimenzija zavisnosti karakterizira pozitivan pogled na sebe pa će zajedno s niskom dimezijom izbjegavanja, to jest pozitivnim pogledom na druge, rezultirati sigurnim stilom privrženosti. S druge strane, kada osoba ima pozitivan pogled na sebe, to jest nisku dimenziju zavisnosti, ali negativan pogled na druge nailazimo na izbjegavajući stil privrženosti. Anksiozni stil privrženosti rezultat je visoke dimenzije zavisnosti i izbjegavanja, dok će negativan pogled na sebe, kao obilježje visoke dimenzije zavisnosti, i pozitivan pogled na druge dovesti do preokupiranog stila privrženosti (Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević, 2006).

Sigurna privrženost javlja se kada osoba pozitivno gleda na sebe i druge pa stoga može održati bliske interpersonalne odnose bez gubitka osobne autonomije (Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević, 2006). U partnerskom odnosu osoba se osjeća ugodno u intimnosti i međuovisnosti te se ne boji napuštanja jer vjeruje svom partneru (Kokorić i Gabrić, 2009). Kod sigurne privrženosti je karakteristično visoko samopouzdanje, pozitivan stav prema drugima te

ravnoteža između potrebe za autonomijom i potrebe za vezivanjem (Bartholomew i Horowitz, 1991; prema Bogdanović, 2018). Osobe sa sigurnim stilom privrženosti s lakoćom razvijaju odnose s drugima i osjećaju stabilnost i predanost u istima (Bogart i Sadava, 2002).

Odbijajuća privrženost rezultat je pozitivnog pogleda na sebe, a negativnog pogleda na druge. Osobe s ovim stilom privrženosti ne pridaju važnost bliskim interpersonalnim odnosima, njihova emocionalnost je restriktivna, a naglašena je nezavisnost i oslanjanje na sebe (Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević, 2006). Pri ostvarivanju bliskosti i osjećaju da joj se netko previše približio javlja se nelagoda, a prisutan je i osjećaj da drugi žele biti bliži nego što je to osobi ugodno (Kokorić i Gabrić, 2009). Odbijajuću privrženost karakterizira nepovjerljivost prema partneru, smanjena briga oko napuštanja, visoko samopouzdanje i povećana potreba za autonomijom (Thomas, 2009). Smanjeno je ulaganje u odnose s drugima, a emocije i konflikti se izbjegavaju (Bogdanović, 2018).

Preokupirana privrženost kombinacija je negativnog pogleda na sebe i pozitivnog pogleda na druge. Pretjerana uključenost u bliske interpersonalne odnose i sklonost idealizaciji drugih karakteristike su ovog stila privrženosti. Vlastita dobrobit i pozitivan osjećaj sebe ovisi uvelike o prihvaćanju drugih (Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević, 2006). U partnerskom odnosu osoba želi veću intimnost i međuovisnost nego što joj partner pruža, boji se napuštanja pa mu ne vjeruje. Prisutan je osjećaj da osobu partner ne voli dovoljno (Kokorić i Gabrić, 2009) i često osobe preokupirane privrženosti ulažu više u partnerski odnos od svojih partnera (Bartholomew i Horowitz 1991; prema Bogdanović, 2018). Često tvrde kako drugi nevoljko ulaze u bliske odnose s njima. Odnos koji osoba uspostavi često je ovisnički i pun konflikata (Bogart i Sadava, 2002).

Plašljiva privrženost sklop je negativnog pogleda na sebe i na druge pa osobe izbjegavaju bliske interpersonalne odnose zbog straha od odbacivanja. Osjećaj osobne nesigurnosti i nepovjerenja prema drugima prisutan je u odnosima što otežava uspostavljanje i održavanje istih (Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević, 2006). Osobe imaju izbjegavajuće ponašanje dok se istovremeno plaše napuštanja i bliskosti (Thomas, 2009). Plašljivi stil privrženosti karakterizira konflikt motiva: izražena je potreba za bliskošću koja je u suprotnosti s izbjegavanjem privrženosti zbog straha od napuštanja (Bartholomew i Horowitz 199; prema Bogdanović, 2018).

1.3. Rizično seksualno ponašanje

Adolescencija i kasna adolescencija obilježene su eksperimentiranjem, optimizmom, spontanošću i prepuštanjem trenucima bez razmišljanja o posljedicama (Lacković-Grgin, 2006; prema Bračulj, 2015). Sve karakteristike mogu se povezati i sa stupanjem u seksualne odnose u tom periodu života, a poseban naglasak stavlja se na eksperimentiranje. Eksperimentiranje kod mladih ljudi predstavlja način pobune i otpora prema društvenim normama, a čestim mijenjanjem partnera mladi otkrivaju svoje preferencije, što im nerijetko predstavlja dodatnu stimulaciju (Huterer i Nagy, 2019). Štulhofer (1999) navodi kako mladi imaju potrebu za seksualnim eksperimentiranjem iz više razloga; u tom periodu razvijaju svoj seksualni identitet, a njihovo znanje o seksualnom ponašanju je stečeno većinom od vršnjaka ili medija što dovodi do iskrivljene percepcije seksualnih iskustava i nepotpunog razumijevanja seksualnog ponašanja. Oni podcjenjuju ili zanemaruju rizike zbog karakterističnog “sindroma besmrtnosti”, to jest iluzije neranjivosti pa vrednuju trenutne, kratkoročne užitke više nego dugotrajne posljedice u duhu hedonizma. Mladi nemaju dovoljno razvijene komunikacijske vještine za razgovor o korištenju kontracepcije ili odgodi seksualnog odnosa (bilo s roditeljima ili s partnerom), a uz to se javlja želja za pripadnošću vršnjačkoj grupi pa poštuju vršnjačke norme. Skloni su romantiziranju svojih odnosa čiju intimnost i povjerenje narušava korištenje kontracepcije (Štulhofer, 1999).

Rizično seksualno ponašanje odnosi se na ponašanje koje povećava izloženost neposrednim i dugoročnim negativnim posljedicama za osobe koje su uključene u seksualne aktivnosti i podrazumijeva vjerojatnost negativnog ishoda seksualnog kontakta (Štulhofer, 1999). Pod mogućim negativnim ishodima podrazumijevamo neželjenu trudnoću, spolno prenosive bolesti i seksualnu viktimizaciju definiranu kao prisila na seksualni odnos upotrebom ucjene ili prijetnjom nasiljem (Štulhofer, 1999). Rizično seksualno ponašanje mladih podrazumijeva seksualno penetrativno iskustvo s više od četiri partnera, nekorištenje kontracepcije tijekom seksualnih odnosa i ulazak u zadnji seksualni odnos pod utjecajem alkohola i droga (Talashek, Norr i Dancy 2003; prema Bračulj 2015). Osim navedenog, Moon, Fornili i O'Briant (2007; prema Bračulj, 2015) pod rizičnim seksualnim ponašanjem podrazumijevaju nekonzistentno korištenje kontracepcije, često mijenjanje partnera, konzumiranje psihoaktivnih tvari i iskustvo neželjenih seksualnih aktivnosti. Kangas i suradnici (2004; prema Bračulj, 2015) smatraju kako je, uz seksualna iskustva s više različitih partnera i nekonzistentnu upotrebu kontracepcije, rana seksualna inicijacija također obilježje rizičnog seksualnog ponašanja. No, nakon razmatranja

svih definicija rizičnog seksualnog ponašanja Štulhofer (2009) smatra kako je upotreba kondoma pri posljednjem penetrativnom seksualnom odnosu najprecizniji indikator.

Dob prvog stupanja u seksualne odnose još je jedan od pokazatelja rizičnog seksualnog ponašanja. Istraživanja prevalencije i incidencije rizičnog seksualnog ponašanja pokazala su kako u gotovo svim zemljama svijeta mladi, uključujući oba spola, ulaze u seksualne odnose između 15. i 19. godine (Huterer i Nagy, 2019). Hrvatska mladež također prati taj trend, gdje je prosječna dob stupanja u seksualne odnose za oba spola oko 17 godina, iako neka istraživanja pokazuju kako mladići ipak ulaze u seksualne odnose oko godinu dana ranije (Jureša i sur., 2004; prema Kuzman, 2009). Trend ranijeg ulaska u seksualne odnose za mladiće potvrđuje i istraživanje Hodžić i Bijelić (2003), koje pokazuje kako mladići u prvi seksualni odnos najčešće stupaju s vršnjakinjama u okviru odnosa na jednu noć, dok se kod djevojaka seksualni odnos javlja najčešće u okviru ozbiljnije veze sa starijim partnerima. Djevojke su motivirane za ulazak u prvi seksualni odnos najčešće radi ostvarivanja emocionalne bliskosti s partnerom, dok je za mladiće prvi seksualni odnos neobavezna avantura i čin uzbuđenja (Lacković-Grgin, 2006; prema Huterer i Nagy, 2019). Iskazane razlike mogu biti rezultat stereotipa vezanih za rodne uloge i društveni kontekst, gdje se od mladića očekuje da ranije od djevojaka ulaze u seksualne odnose, da češće mijenjaju partnerice, da budu spolno aktivniji i da seksualni čin ne povezuju nužno s emocionalnom vezom (McKernon, 1996; Asencio, 1999; Christianson i sur., 2003; prema Kuzman, 2009). S druge strane, od djevojaka se očekuje kasniji ulazak u seksualne odnose, da vode računa o korištenju zaštite i da ostvaruju monogamne odnose naspram kratkih avantura (McKernon, 1996; Asencio, 1999; Christianson i sur., 2003; prema Kuzman, 2009).

Istraživanje na populaciji učenika (N=10 138), prosječne dobi od 16 godina (M = 16,25, SD= 1,2) provele su i Belošević, Selestrin i Ferić (2021), a na temelju rezultata moguće je zaključiti kako je oko 9 % mladih imalo seksualne odnose do svoje 14. godine života, a 21 % je imalo iskustvo seksualnog odnosa s više od tri partnera. 44 % sudionika navodi kako ne koristi kondome pri svakom seksualnom odnosu. Slično istraživanje provela je i Reljanović (2016) na manjem uzorku i starijoj populaciji (N = 260, dob 18-20 godina) u kojem navodi kako je seksualni odnos imalo 61 % sudionika, a najčešća dob stupanja u prvi seksualni odnos je 17 godina, što je konzistentno s nalazima Jureša i suradnika (2004), dok je seksualne odnose s pet ili više partnera imalo 9 % sudionika i to značajno više mladića.

Prema istraživanju Coopera (2002) većina studenata stupa u seksualne odnose do kraja svojih studentskih dana tijekom kojih se kod nekih javljaju i iskustva rizičnog seksualnog ponašanja,

primjerice često mijenjanje partnera, seks na jednu noć i nezaštićen seksualni odnos. Od svih seksualno aktivnih studenata, oko 13 % djevojaka i oko 18 % mladića je stupilo u seksualni odnos s tri ili više partnera u posljednjih 12 mjeseci (ACHA 2005; prema Lewis, Lee, Patrick i Fossos, 2007). Ovakve nalaze Ajzen (1991; prema Lewis, Lee, Patrick i Fossos, 2007) objašnjava Bandurininim (1986) modelom socijalnog učenja, na način da studenti prilagođavaju svoje ponašanje percipiranom ponašanju svojih vršnjaka. Istraživanje Lewisa i suradnika (2007) pokazalo je kako studenti percipiraju kako se oba spola upuštaju u većoj mjeri u rizična seksualna ponašanja nego što se to zbilja događa. I djevojke i mladići percipiraju kako njihovi vršnjaci imaju više seksualnih partnera te da se u većoj mjeri upuštaju u neobavezne seksualne odnose pod utjecajem alkohola.

Valja navesti i istraživanje Desiderato i Crawford (1995; prema Duranović, 2021) koje je provedeno na 427 studenata i studentica. Od 262 seksualno aktivnih studenata i studentica jedna trećina njih izjavila je kako su imali više od jednog seksualnog partnera u posljednjih 11 tjedana, a tri četvrtine je nekonzistentno ili nije uopće koristilo kondome. Sudionici koji su imali više seksualnih partnera imali su i veću sklonost korištenju alkohola prije seksualnih aktivnosti (Desiderato i Crawford, 1995; prema Duranović, 2021). Do sličnih rezultata došao je i Caico (2014; prema Duranović, 2021) u svojem istraživanju, od 770 ispitanih studenata njih 33 % je imalo seksualni odnos s dvije do pet osoba, dok je njih oko 15 % imalo seksualni odnos sa između jedanaest i dvadeset partnera. Polovica ispitanih studenata imala je nezaštićen vaginalni odnos, dok je za 45 % njih takav odnos standardan, uz povremenu zaštitu (Caico, 2014; prema Duranović, 2021).

1.4. Čimbenici rizika

Individualni rizični čimbenici povezani uz rizično seksualno ponašanje koji su u najvećoj mjeri istraženi su traženje uzbuđenja, nisko samopoštovanje, iskustvo rane seksualne viktimizacije i poremećaj raspoloženja (Zuckerman, 1994; Kraft, 1994; Boden i Horwood, 2006; Sterk i sur., 2004; Brady i Donenberg, 2006; Bancroft i sur., 2004; Štulhofer, 2009; prema Bračulj, 2015). Štulhofer (2009) još navodi sklonost rizičnim aktivnostima, ranu seksualnu inicijaciju, nekorištenje kontracepcije pri prvom seksualnom odnosu i osjećaj krivnje vezan uz seksualne

aktivnosti potaknut religijskom socijalizacijom. Bitno je navesti i negativne stavove prema korištenju kondoma, internalizirane tradicionalne i spolno diskriminirajuće stavove kod mladića, osjećaj religioznosti, slabu informiranost o ljudskoj spolnosti i zdravlju, školski neuspjeh i napuštanje sustava obrazovanja, slabu privrženost roditeljima i niži socioekonomski status (Huterer i Nagy, 2019). Osim navedenog naglašena je povezanost rizičnog seksualnog ponašanja i konzumacije psihoaktivnih tvari i alkohola (Staton i sur, 1999; La Bric i sur., 2005; Weinhardt i Carey, 2000; Štulhofer, 2009; prema Bračulj, 2015).

Traženje uzbuđenja individualni je rizični čimbenik koji se u ovom kontekstu odnosi na traženje seksualnog uzbuđenja koje možemo definirati kao sklonost postizanja optimalne razine seksualnog uzbuđenja kroz ulaženje u nove seksualne odnose (Kalichman i sur., 1994; Teva, Bermudez i Buela-Casal, 2010; prema Bračulj, 2015). Osobe s visokom razinom traženja uzbuđenja imaju visoku toleranciju na rizik koja dovodi do lakšeg upuštanja u sve oblike rizičnog seksualnog ponašanja (Fejfar, Hoyle i Miller, 2000; prema Bračulj, 2015). Istraživanja na temu traženja uzbuđenja dovela su do spoznaja o većem stupnju traženja uzbuđenja kod mladića nego kod djevojaka što ih dovodi do većeg upuštanja u neobavezne seksualne odnose i češći ulazak u iste pod utjecajem psihoaktivnih tvari (Bermudez, Buela-Casal i Teva, 2010; prema Bračulj, 2015).

Nisko samoštovanje može biti povezano s češćim ulaskom u rizične seksualne odnose jer osobe na taj način podižu razinu samopoštovanja i reduciraju osjećaj usamljenosti (Bračulj, 2015). Rezultati istraživanja Kalina i sur. (2011) pokazali su kako osobe višeg samopoštovanja manje ulaze u rizična seksualna ponašanja. Kada se govori o povezanosti samopoštovanja i ulaska u rizične seksualne odnose važno je spomenuti i rodne razlike o kojima govore rezultati istraživanja Spencera i suradnika (2002; prema Kalina i sur., 2011). Ono je pokazalo kako je vjerojatnije da će mladići visokog samopoštovanja ulaziti u seksualne odnose, dok će isto raditi djevojke nižeg samopoštovanja (2002; prema Kalina i sur., 2011). Rezultate možemo objasniti razlikom u motivaciji za ulazak u seksualne odnose kod mladića i djevojaka. Naime, veći broj stupanja u seksualne odnose mladićima povećava samopoštovanje uslijed zavidne društvene reputacije, dok je kod djevojaka isto motivirano ostvarivanjem osjećaja pripadnosti i emocionalne prihvaćenosti (Bračulj, 2015).

Rizično seksualno ponašanje povezano je i s konzumacijom psihoaktivnih sredstava, posebice u razdoblju adolescencije i kasne adolescencije. Prema nalazima Sikkema i suradnika (1995, Lepušić i Radović-Radovčić, 2013; prema Bračulj, 2015) mladi koji su skloni konzumaciji

psihoaktivnih tvari ranije ulaze u seksualne odnose, češće mijenjaju seksualne partnere, nekonzistentno upotrebljavaju kontracepciju (zbog smanjene inhibicije i reduciranog kognitivnog razmišljanja), pokazuju manje seksualno odgovorno ponašanje te zauzimaju permissivni stav prema seksualnim odnosima. Također, pojedinci koji povremeno ili stalno koriste psihoaktivne tvari češće se upuštaju u rizična seksualna ponašanja, nastavljaju s takvim obrascima ponašanja kroz život i imaju više partnera tijekom života (Tapert, Aarons, Sedlar i Brown, 2001; prema Krznarić, 2010). Korištenje psihoaktivnih tvari prije stupanja u seksualni odnos smanjuje vjerojatnost korištenja kondoma za 50%, udvostručuje vjerojatnost stupanja u seksualne odnose s usputnim partnerima tijekom života i utrostručuje vjerojatnost zaraze spolno prenosivim bolestima (Gálvez-Buccollini i sur., 2009; prema Krznarić, 2010). Konzumacija sredstva ovisnosti povećava i rizik od viktimizacije zbog težeg odupiranja neželjenim seksualnim aktivnostima, nesvijesnosti situacije i oslabljene kontrole ponašanja (George i sur., 2009; Oshri i sur., 2013; prema Bračulj, 2015).

Utjecaj svih opojnih sredstava na rizično seksualno ponašanje jedno je od najbitnijih rizičnih čimbenika, no alkohol se smatra najznačajnijim opojnim sredstvom s obzirom na širu dostupnost (Huterer i Nagy, 2019). Postoje dva najčešća modela kojima se može opisati način na koji alkohol može uzrokovati rizično seksualno ponašanje (Lynne Cooper, 2002; prema Huterer i Nagy, 2019). Prvi model nazivamo Akutni uzročni učinci alkohola, a on pretpostavlja kako kritični učinci alkohola potiču pojedinca da se upusti u rizična seksualna ponašanja u koja se ne bi upustio bez konzumacije alkohola. U ovom modelu bitni su kemijski spojevi u alkoholu koji utječu na procesuiranje informacija te iskrivljuju percepciju i svijest o negativnim posljedicama ponašanja. Drugi model naziva se Model učinka alkohola u vidu samoispunjavajućeg proročanstva kojeg još nazivamo i Modelom očekivanja. On povezuje ponašanja u alkoholiziranom stanju sa stavovima koje osoba inače ima pa će tako pojedinac koji smatra da je uobičajeno ulaziti u seksualne odnose pod utjecajem alkohola to zbilja i učiniti, čak i ako nema intrinzične motivacije (Cooper, 2002; prema Huterer i Nagy, 2019). Osim dva modela objašnjenja povezanosti rizičnog seksualnog ponašanja i konzumacije alkohola, Pernanen (1976; Steele and Josephs 1990; Taylor and Leonard 1983; prema Scott-Sheldon, Carey i Carey, 2010) predlaže Model najočitijih znakova. Model sugerira kako alkohol utječe na kognitivne sposobnosti na način da intoksicirana osoba ima ograničenu sposobnost vidjeti širu sliku, to jest sve moguće posljedice svog ponašanja, već se fokusira na najočitiji i najbliži "znak", što je u kontekstu seksualnog ponašanja zadovoljstvo i uzbuđenje. Oni suptilniji znakovi, kao što je moguća zaraza HIV-om ili korištenje kondoma, često se

zanemaruju. Kao primjer navodi se istraživanje MacDonald i suradnika (2000) koje je pokazalo kako osobe pod utjecajem alkohola imaju sklonost u većoj mjeri imati seksualni odnos bez zaštite, u odnosu na situacije kada nisu intoksicirane. Koliko je ulazak u rizična seksualna ponašanja povezan s konzumacijom alkohola pokazuje globalno istraživanje Weschler, Dowdall, Davenport, Castillo (1995; prema Huterer i Nagy, 2019) koje je pokazalo da mladi koji učestalo konzumiraju alkohol tri puta češće ulaze u rizične seksualne odnose s brojnim partnerima. Taj trend veći je među muškom populacijom, dok se kod djevojaka češće javlja viktimizacija, neplanirana trudnoća te osuda od strane društva na temelju broja partnera (Castillo, Davenport, Dowdall i Weschler, 1995; prema Huterer i Nagy, 2019).

Svi navedeni i opisani individualni rizični čimbenici povezani s ulaskom u rizična seksualna ponašanja povezuju se i s nizom psiholoških karakteristika svojstvenih adolescentima kao, na primjer, iluzija neranjivosti, nerazvijene komunikacijske vještine i nedostatak znanja o rizicima i oblicima zaštite (Bračulj, 2015). Osim unutarnjih procesa i osobina bitna je i okolina koja donosi svoje rizične čimbenike. Najznačajniji okolinski sustavi koji utječu na pojedinca su zasigurno njegova obitelj, vršnjaci i, u današnje vrijeme, utjecaj medija. L'Engle i i suradnici (2006; prema L'Engle i Jackson, 2008) navode kako obitelj i škola promoviraju odgovorno i zdravo seksualno ponašanje mladih, dok istovremeno vršnjaci i mediji potiču na rana i rizična seksualna iskustva.

Obitelj značajno utječe na formiranje stavova o seksualnosti mladih, a od posebnog značaja je komunikacija i razgovor roditelja s djecom po pitanju njihovog ulaska u seksualne odnose, broja partnera i korištenja zaštite (Fingerson, 2005). Fingerson (2005) spominje pojam seksualna socijalizacija, koja započinje unutar obitelji, u kojoj su mladi izloženi roditeljskim stavovima i vrijednostima o seksualnosti, usvajaju te stavove od njih te uče o spolnom zdravlju i samom seksualnom ponašanju roditelja. Također, obitelj može biti mjesto seksualne viktimizacije što je neminovno povezano sa seksualnim ponašanjem osobe u budućnosti (Bračulj, 2015). Osim obitelji, veliki dio života mladih ljudi zasigurno čine vršnjaci i prijatelji. Osjećaj pripadnosti u doba adolescencije i kasne adolescencije vrlo je prisutan i povezan je s visokim stupnjem vršnjačkog konformizma (Alexander i Hickner, 1997; Kinsman i sur., 1998; Romer i Stanton, 2003; prema Bračulj, 2015). Jedan od načina pokušaja ostvarivanja pripadnosti vršnjačkoj grupi odnosi se i na seksualne aktivnosti. Ako mladi percipiraju kako su ostali vršnjaci seksualno aktivni, velika je šansa da i sami uđu u seksualne odnose (Alexander i Hickner, 1997; Kinsman i sur., 1998; Romer i Stanton, 2003; prema Bračulj, 2015). Isto vrijedi i kada se govori o korištenju kontracepcijskih sredstava (Kirby, 2003; prema Bračulj, 2015).

Sve navedeno možemo povezati s normativnim utjecajem (Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš, 2008; prema Bračulj, 2015) jer se mladi konformiraju s ponašanjem vršnjaka kako bi bili prihvaćeni, a bez obzira što možda znaju da to ponašanje nije uvijek ispravno i sami ga ne bi odabrali.

Osim rizičnih čimbenika bitno je navesti i čimbenike koji utječu na prevenciju rizičnog seksualnog ponašanja. Odrastanje uz oba roditelja, stabilna obiteljska situacija, uključenost u prosocijalne aktivnosti i zadovoljavajuć socioekonomski status obitelji mogu biti značajni za kasnije ulaženje u seksualne odnose, monogaman seksualni odnos i konzistentno korištenje kontracepcijskih sredstava (Hiršl-Hećej i Štulhofer, 2001; prema Huterer i Nagy, 2019). Belošević, Selestrin i Ferić (2021) navode kako su samokontrola, vještine rješavanje problema, empatija, optimizam i samopoštovanje bitni individualni zaštitni čimbenici tijekom razdoblja adolescencije.

1.5. Povezanost rizičnog seksualnog ponašanja i religioznosti

Manlove i suradnici (2006) religioznost definiraju kao višedimenzionalni konstrukt koji obuhvaća različite aspekte organizacije, uvjerenja, ponašanja i stavova, dok Holder i suradnici (2000; prema Haglund i Fering, 2009) religioznost definiraju kao skup institucionaliziranih uvjerenja, doktrina i rituala te etičkih standarda za dobar život. Religioznost obuhvaća norme i pravila koje pojedinci poštuju i ponašaju se u skladu s njima, stoga ona potiče internalizaciju normi i smanjuje vjerojatnost devijantnog ponašanja (Johnstone 2004; prema Barkan, 2006). Vođeni time Landor i suradnici (2010) su pretpostavili kako će se religiozni adolescenti, kao i oni čiji su roditelji religiozni, manje upuštati u rizična seksualna ponašanja od njihovih nereligioznih vršnjaka.

Rezultati prijašnjih istraživanja pokazali su negativnu povezanost religije i rizičnog seksualnog ponašanja kod adolescenata (Rostosky i sur., 2004; prema Sinha i sur., 2007). Postoje studije koje su ispitale koji procesi i mehanizmi leže u podlozi takvih rezultata poput istraživanja Landora i suradnika (2010) koji u svom radu navode obitelj i religiju kao institucije koje koriste socijalnu kontrolu na način da socijalizacijom njihovi članovi usvajaju njihove norme i vrijednosti.

Način na koji religija utječe na odluke o seksualnoj aktivnosti kod pojedinaca povezan je sa sustavom vrijednosti. Adolescenti s višim stupnjem religioznosti će se u većoj mjeri prilagođavati svoje ponašanje moralnim postulatima religije. Jedan od tih postulata je i moralna

zabrana izvanbračnih seksualnih odnosa. Jaka religiozna uvjerenja i prakticiranje molitve povezani su sa smanjenom seksualnom aktivnošću među adolescentima, kao i s kasnijim stupanjem u seksualne odnose, posebice kod djevojaka (Smith, 2005; prema Landor, 2010).

Treba uzeti u obzir razlike između intrinzične i ekstrinzične motivacije za religijskom pripadnošću (Allport, 1961, prema Zaleski i Schiaffino, 2000). Naime, ekstrinzično motivirani pojedinci koriste svoju religiju za vanjske ciljeve, kao što su sigurnost, utjeha, status i samoopravljanje, dok intrinzično motivirane osobe pohađaju vjerske obrede radi same religije koja oblikuje njihovu svakodnevicu. Intrinzično motivirani vjernici češće pohađaju vjerske obrede i imaju konzervativnije stavove o spolnim odnosima (Reed i Meyers, 1991; Zaleski i Schiaffino, 2000). Sukladno tome, Zaleski i Schiaffino (2000) su došli do spoznaja kako su vjernici s viskom stupnjem intrinzične i ekstrinzične vjerske motivacije u manjoj mjeri seksualno aktivni, no oni koji jesu aktivni u manjoj mjeri koriste zaštitu i na taj način religioznost može predstavljati rizični čimbenik za seksualno aktivne vjernike.

Neki smatraju kako odlazak na vjerske obrede u većoj mjeri utječe na seksualno ponašanje od same vjerske pripadnosti (Manlove i sur., 2006). Pohađanje vjerskih obreda predstavlja zaštitni čimbenik za adolescente na način da se oni integriraju u vjerske mreže koje jačaju moralna načela protiv rizičnog ponašanja (Manlove i sur., 2006). Za djevojke i mladiće, učestalo pohađanje vjerskih obreda i vjerskih aktivnosti, veća razina važnosti religije u svakodnevnom životu i religioznih osjećaja te povećano pridržavanje vjerskih učenja značajno su povezani s kasnijom dobi prvog dobrovoljnog seksualnog odnosa (Fehring i sur., 1998; Holder i sur., 2000; Lammers i sur., 2000; Lefkowitz i sur., 2004; McCree i sur., 2003; Nonnemaker i sur., 2003; Rostosky i sur., 2003; prema Haglund i Fehring, 2009). Za mlade koji su seksualno aktivni, povećano prisustvo vjerskim službama i sudjelovanje u organiziranim vjerskim aktivnostima povezano je sa smanjenom učestalošću seksualnih odnosa i drugih seksualnih ponašanja te manjim brojem seksualnih partnera (Fehring i sur., 1998; Lefkowitz i sur., 2004; prema Haglund i Fehring, 2009). Tako će adolescenti sa snažnim religijskim vjerovanjima i čestim molitvama imati manje permisivne stavove o seksu, bit će manje seksualno aktivni i u manjoj mjeri stupati u seksualne odnose izvan braka (Thornton i Camburn, 1989).

Pripadnost religiji može povećati samopoštovanje i samoučinkovitost te na taj način smanjiti vjerojatnost upuštanja u seksualne aktivnosti i druga rizična ponašanja (Ellison i Levin 1998; prema Barkan, 2006). Na sve ove načine religija može pružiti socijalni kapital za mnogobrojne

pozitivne socijalne ishode i djelovati kao osobna kontrola protiv devijantnog ponašanja (Rohrbaugh i Jessor 1975; prema Barkan, 2006).

Iako je većina istraživanja dovela do nalaza kako su religioznost i rizično seksualno ponašanje (posebice rano stupanje u seksualne odnose) negativno povezani, postoje nalazi koji sugeriraju da je religija pozitivno povezana s drugim tipom rizičnog seksualnog ponašanja – nekonzistentnom upotrebom zaštite. Sheeran i suradnici (1999) su izvijestili kako ne postoji veza između upotrebe kondoma i stupnja religioznosti, dok su Zaleski i Schiaffino (2000) zaključili kako su seksualno aktivni adolescenti koji se identificiraju kao religiozni manje skloni koristiti zaštitu u odnosu na nereligiozne vršnjake. Iz svega navedenog možemo pretpostaviti kako je religioznost zaštitni faktor kada govorimo o ranom stupanju u seksualne odnose, no rizični po pitanju zaštite prilikom seksualnog odnosa. Religiozni adolescenti će u prosjeku kasnije stupiti u seksualne odnose, no jednom kad stupe u manjoj mjeri će se štiti od njihovih nereligioznih vršnjaka.

1.6. Stilovi privrženosti i rizično seksualno ponašanje

Dvadesetih godina prošlog stoljeća javljaju se prve evolucijske teorije koje su nastojale povezati privrženost s razvojem reproduktivnih strategija (Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević, 2006). Jednu od tih teorija su postavili Belsky i suradnici (1991; prema Belsky, 1999) koji su pretpostavili kako je glavna evolucijska funkcija ranog socijalnog iskustva kod djece dobivanje informacija o socijalnoj i fizičkoj okolini s kojom će se kasnije u životu susresti. Informacije koje pojedinci na taj način usvoje omogućavaju im razvoj prikladne reproduktivne strategije koja će im u određenoj okolini donijeti reproduktivnu uspješnost. Prema navedenoj teoriji sve počinje od ranih obiteljskih faktora kao što su financije i odnosi među roditeljima koji dovode do različitih stilova odgoja djece, to jest do različitih razina emocionalne bliskosti i podržavajućih ponašanja. Stilovi odgoja nadalje utječu na razvoj stilova privrženosti koji zatim utječu na brzinu seksualnog sazrijevanja i usvajanje reproduktivnih strategija.

Autori navode kako postoje dvije reproduktivne strategije ovisno o stilu privrženosti. Nesigurno privržena djeca vjerojatnije će razviti kratkotrajnu reproduktivnu strategiju koju karakterizira veći broj seksualnih partnera ranije tijekom života, kratkotrajnije i relativno nestabilno uspostavljene veze i nisko roditeljsko ulaganje. Ti pojedinci bit će više usmjereni na neobavezna seksualna iskustva (Brennan i Shaver, 1995). Zadatak ove reproduktivne

strategije je povećanje kvantitete potomstva. S druge strane, kod sigurno privržene djece vjerojatno će se razviti dugotrajna reproduktivna strategija, to jest ti pojedinci će imati manji broj seksualnih partnera, seksualni odnosi javljat će se kasnije, uspostavljene veze bit će trajnije, pune povjerenja, uzajamno nagrađujuće i stabilnije, a roditeljsko ulaganje veće. Ova strategija orijentirana je na povećanje kvalitete potomstva.

Istraživanja koja su ispitivala navedenu teoriju uglavnom su potvrdila njene glavne pretpostavke. Tako su Brennan i Shaver (1995) pronašli kako su izbjegavajuće privržene odrasle osobe sklonije kratkotrajnim, neobvezujućim seksualnim vezama pa češće mijenjaju partnere (Kirkpatrick i Hazan, 1994). S druge strane, sigurno privržene osobe teže dugotrajnijim i bliskijim seksualnim vezama (Simpson i Gangestad, 1991; prema Kardum i sur., 2006) i u manjoj mjeri se rastavljaju od svojih bračnih partnera (Hazan i Shaver, 1987). Kratkotrajnijoj reproduktivnoj strategiji sklone su i osobe s bojažljivim stilom privrženosti, dok preokupirana privrženost donosi različite rezultate za žene i muškarce; žene su sklonije kratkotrajnoj, a muškarci dugotrajnoj reproduktivnoj strategiji (Schmitt i sur., 2004; prema Schmitt, 2005).

U sklapanju i održavanju ljubavnih veza privrženost bez dvojbe ima važnu ulogu. To je potvrdilo i istraživanje Kokorić i Gabrić (2009) na uzorku studenata. Njihovi rezultati govore kako sigurno privrženi studenti, u odnosu na izbjegavajuće i anksiozno privržene studente, u većoj mjeri ostvaruju ljubavne veze, sklopljene veze su dugotrajnije te su njima zadovoljniji. Općenito, pojedinci sa sigurnim stilom privrženosti sklapaju veze koje su uspješnije od onih s nesigurnim stilovima privrženosti (Bogart i Sadava, 2002). Sigurno privrženi adolescenti se i rjeđe upuštaju u seksualne odnose na jednu noć u odnosu na nesigurno privržene vršnjake (Cooper, Shaver, & Collins, 1998), a prema Paul, McManus i Hayes (2000) oni studenti koji nikada nisu imali seksualni odnos na jednu noć (s nepoznatom ili poznatom osobom) sigurno su ili relativno sigurno privrženi. Viša razina sigurne privrženosti povezana je i s manjim brojem seksualnih partnera (Januszewski, Turner, Guerin i Flack, 1996; Allen i Land, 1999; prema Gentzler i Kerns, 2004) što je u skladu s Belskyevom teorijom o kvaliteti nasuprot kvantitete. Osobe sa sigurnim stilom privrženosti češće iskazuju pozitivne emocije po pitanju prijašnjih seksualnih iskustava (Brennan, Clark i suradnici., 1998; Tracy, Shaver, Albino i Cooper, 2003; prema Gentzler i Kerns, 2004). Prema navedenom možemo zaključiti kako je sigurna privrženost povezana s više seksualnih iskustava unutar ljubavne veze, s manjim brojem partnera i s više pozitivnih nego negativnih posljedica seksualnih iskustava (Gentzler i Kerns, 2004).

Nasuprot tome, izbjegavajuća privrženost povezana je s dva pristupa ograničavanju intimnosti u romantičnim odnosima: izbjegavanjem seksualnih odnosa ili upuštanjem u neobavezna seksualna iskustva (Gentzler i Kerns, 2004). Cooper i Shaver (1998) su pronašli kako su izbjegavajuće privrženi adolescenti u manjoj mjeri stupili u seksualne odnose u odnosu na njihove sigurno ili anksiozno privržene vršnjake u istoj vremenskoj točki, no oni koji su stupili u seksualne odnose češće stupaju u neobavezne seksualne odnose, seksualne odnose na jednu noć, kao i u odnose s nepoznatom osobom. Nadalje, izbjegavajuće privrženi adolescenti u manjoj mjeri koriste seks kao izraz ljubavi prema svom partneru (Tracy i sur., 2003), a to je u skladu s njihovom malom potrebom za emocionalnim vezanjem.

Izbjegavajuće privrženi adolescenti općenito rjeđe stupaju u seksualne odnose od sigurno i anksiozno privrženih. Do tih rezultata došla je studija Tracy i suradnika (2003) gdje je, na uzorku adolescenata, 69 % anksiozno i 66 % sigurno privrženih adolescenata stupilo u seksualne odnose nasuprot 52 % izbjegavajuće privrženih. Do sličnih rezultata došlo je i istraživanje Lemelin i suradnika (2014) na temelju kojeg možemo zaključiti kako izbjegavajuća i anksiozna privrženost djeluju kao zaštitni čimbenik u razvoju rizičnog seksualnog ponašanja, posebice kada govorimo o ranom stupanju u seksualne odnose i čestom mijenjaju seksualnih partnera.

Anksiozno privrženi pojedinci imaju potrebu za emocionalno bliskim partnerskim odnosima, no istovremeno teško održavaju te odnose. Oni, za razliku od izbjegavajuće privrženih vršnjaka, ne teže neobaveznim seksualnim odnosima izvan ljubavne veze, no upuštaju se u druge oblike rizičnog seksualnog ponašanja, kao što je neupotreba zaštite (Brennan i Shaver, 1995). Naime, anksioznost u romantičnim odnosima negativno je povezana sa samoučinkovitošću seksualnog pregovaranja, što znači da su anksiozne osobe manje sposobne razgovarati o kontracepciji s partnerima i da se teže odupiru pritisku na neželjeni seks (Feeney, Peterson, Gallois i Terry, 2000). Te osobe češće pristaju na seksualni odnos motivirane strahom od gubitka partnera (Tracy i sur., 2003). Kod anksioznih pojedinaca, zbog visoke tjeskobe i snažne želje za emocionalnom intimnošću javlja se obrazac ponašanja koji ih čini prijemčljivima na utjecaj vršnjaka (Cooper, Shaver i sur., 1998; Feeney i sur., 1999; Impett i Peplau, 2002; prema Gentzler i Kerns, 2004).

Sukladno svemu navedenom, sigurno privrženi pojedinci se u manjoj mjeri uključuju u rizično seksualno ponašanje i time su manje izloženi mogućim negativnim ishodima kao što su neželjna trudnoća, spolno prenosive bolesti i viktimizacija (Štulhofer, Jureša i Mamula, 1999).

S druge strane, nesigurno privrženi pojedinci, posebice žene, u većem su riziku od zaraze spolno prenosivim bolestima što vežemo s njihovom sklonosti ranijem stupanju u seksualne odnose i češćem mijenjanju partnera (Anderson i May 1992; prema Bogerat i Sadava, 2002).

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je ispitati povezanost stilova privrženosti i rizičnog seksualnog ponašanja kod djevojaka u dobi od 18 do 25 godina.

Problem 1: Ispitati povezanost stilova privrženosti (sigurnog i nesigurnih - zaokupljenog, plašljivog i izbjegavajućeg) prema roditeljima/partnerima i različitih indikatora rizičnog seksualnog ponašanja (dob pri stupanju u prvi seksualni odnos, uporaba zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu, broj seksualnih partnera, učestalost uporabe alkohola pri seksualnim odnosima).

Hipoteza 1: Sudionice s nesigurnim stilovima privrženosti prema roditeljima i partnerima će u odnosu na sudionice sa sigurnim stilom privrženosti prema roditeljima i partnerima biti sklonije stupati ranije u seksualne odnose, ne koristiti zaštitu pri zadnjem seksualnom odnosu, imati veći broj seksualnih partnera te češće konzumirati alkohol pri seksualnim odnosima (uz kontrolu dobi).

Problem 2: Ispitati povezanost važnosti vjere i različitih indikatora rizičnog seksualnog ponašanja.

Hipoteza 2: Sudionice koje iskažu da im je vjera važna će biti sklonije kasnije stupiti u seksualne odnose, ne koristiti zaštitu pri zadnjem seksualnom odnosu, imati manji broj seksualnih partnera te rjeđe konzumirati alkohol pri seksualnim odnosima (uz kontrolu dobi).

3. METODOLOGIJA

3.1. Sudionici

U ovom istraživanju sudjelovalo je 328 sudionika, od kojih 299 ženskih, 37 muških i 3 koji se nisu željeli izjasniti po pitanju roda. S obzirom na cilj istraživanja, samo podaci vezani za žensku populaciju u dobi od 18 do 25 godina su korišteni u daljnjim obradama, stoga je broj relevantnih sudionika $N = 157$. Dob sudionica varirala je između 18 i 25 godina ($M = 22,42$; $SD = 1,85$). Sudionice su različitih obrazovnih, radnih i socioekonomskih statusa. Njih 52,7 % ima završenu osnovnu ili srednju školu, a 47,3 % je završilo preddiplomski ili diplomski studij. Kada govorimo o radnom statusu, 9,6 % ih je stalno zaposleno, dok je 86,6 % sudionica u studentskom statusu. 2,9 % sudionica izjavilo je kako su ispodprosječnog socioekonomskog statusa, 85,4 % prosječnog, a 11,3 % iznadprosječnog socioekonomskog statusa. 44,4 % sudionica je većinu svog života provela u velikom gradu (više od 500 000 stanovnika), dok je 7,5 % sudionica živjelo većinu života u većem gradu (100 000 - 500 000 stanovnika).

3.2. Postupak

Istraživanje je provedeno tijekom svibnja 2022. godine primjenom online upitnika konstruiranog pomoću web platforme SurveyMonkey. Poveznica i poziv za istraživanje podijeljeni su u nekoliko studentskih grupa na društvenoj mreži Facebook, među poznicima putem društvene mreže Whatsapp i slanjem e-mailova na adrese studenata Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta. U istraživanju su mogli sudjelovati sudionici bez obzira na rod i dob, no analize su ograničene samo na sudionice od 18 do 25 godina. Na početku upitnika nalazio se tekst informiranog pristanka u kojem je ukratko objašnjena svrha istraživanja, dobrovoljnost sudjelovanja te anonimnost dobivenih podataka za koje je naglašeno da će se koristiti isključivo u svrhe istraživanja i pisanja diplomskog rada, na grupnoj razini. Sudionici su svoj pristanak na sudjelovanje u istraživanju dali klikom na potvrdni odgovor na pitanje jesu li punoljetni te pristaju li sudjelovati u istraživanju. Sudionici su obaviješteni da od ispunjavanja upitnika, a time i od sudjelovanja u istraživanju mogu odustati u bilo kojem trenutku. Vrijeme ispunjavanja upitnika bilo je oko 10 minuta, a nagrade za sudjelovanje nisu bile predviđene u ovom istraživanju.

3.3. Mjerni instrumenti

Sociodemografski podaci su zahvaćali pitanja o rodu, dobi, obrazovnom, radnom i percipiranom socioekonomskom statusu te veličini mjesta prebivališta. Također je postavljeno pitanje važnosti vjere u životu osobe.

Inventar iskustava u bliskim odnosima (Brennan i sur., 1998; prema Kamenov i Jelić, 2003) korišten je kako bismo ispitali stilove privrženosti. Brennanova originalna verzija skale sastoji se od 36 čestica, no u istraživanju je korištena skraćena i na hrvatski jezik prevedena verzija od Kamenov i Jelić (2003) od 18 čestica. Skraćena verzija i dalje sadrži sve karakteristike originalnog instrumenta i može se koristiti u ispitivanju privrženosti u odnosu na ljubavne partnere, roditelje i prijatelje. U ovom istraživanju sudionici su Inventar ispunjavali dva puta, s obzirom na odnos s ljubavnim partnerom i roditeljem. Inventar čine podskala anksioznosti koju čini strah od odbijanja ili napuštanja i podskala izbjegavanja, to jest doživljaj neugode zbog bliskosti ili ovisnosti o drugima. Dimenzija anksioznosti operacionalizirana je tvrdnjama poput "Bojim se da moj partner/roditelj neće mariti za mene koliko ja marim za njega", a dimenzija izbjegavanja tvrdnjama poput "Radije ne pokazujem partneru/roditelju svoje prave osjećaje.". Obje dimenzije imaju pripadajućih 9 čestica, sudionice su za svaku česticu procjenjivale svoj stupanj slaganja na skali od 1 = uopće se ne slažem do 5 = u potpunosti se slažem, a teoretski raspon na obje skale kreće se od 9 do 63. Kombinacijom rezultata na spomenute dvije dimenzije moguće je utvrditi četiri stila privrženosti: sigurni, odbijajući, zaokupljeni i plašljivi. U analizama smo koristili samo dvije kategorije, sigurni i nesigurni stil privrženosti (koji uključuje odbijajući, zaokupljeni i plašljivi stil) kako bismo ih izravno mogli usporediti u regresijskim analizama.

Kako bismo ispitali rizično seksualno ponašanje za potrebe ovog istraživanja osmišljeno je 21 pitanje koje se odnosilo na ponašanja koja su u literaturi navedena kao rizična seksualna ponašanja. Eliminacijsko pitanje glasilo je "Jeste li do sada stupili u seksualni odnosi (vaginalni, oralni i/ili analni)?" Za sudionike koji su negativno odgovorili na ovo pitanje ispunjavanje upitnika je time završilo. Ostatak pitanja odnosio se na dob prvog stupanja u seksualne odnose (vaginalne, oralne i/ili analne), broj seksualnih partnera, uobičajeni vremenski period između stupanja u seksualne odnose s različitim osobama i vrstu intimnih odnosa koje preferiraju (seks na jednu noć, kratkotrajna veza (kraća od 6 mjeseci) ili dugotrajna veza (duža od 6 mjeseci)) te vrijeme poznavanja partnera prije stupanja u seksualni odnos (ne moramo se poznavati, tjedan dana, mjesec dana, moramo biti u vezi, moramo biti u braku).

Sudionicama je postavljeno pitanje o učestalosti korištenja zaštite (nikada, rijetko, ponekad, često, uvijek), vrsti zaštite koju preferiraju (kondomi, spirala, dijafragma, kontracepcijske pilule, prekinuti snošaj, pilula za dan poslije, praćenje plodnih dana) te jesu li koristile zaštitu pri zadnjem seksualnom odnosu. Također smo ih pitali i koliko često stupaju u seksualne odnose pod utjecajem alkohola i/ili psihoaktivnih tvari (nikada, rijetko, ponekad, često, uvijek).

3.4. Statistička analiza

Kako bismo testirali postavljene hipoteze, koristili smo linearnu i logističku regresijsku analizu. Nezavisne varijable su bile stilovi privrženosti prema roditeljima i partnerima te važnost vjere, dok smo dob sudionica tretirali kao kontrolnu varijablu. Zavisne varijable su bile dob pri stupanju u prvi seksualni odnos (kontinuirana varijabla), uporaba zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu (kategorijalna varijabla), broj seksualnih partnera (kontinuirana varijabla) te učestalost uporabe alkohola pri seksualnim odnosima (kontinuirana varijabla). Podaci su obrađeni u SPSS programu.

4. REZULTATI

Što se deskriptivnih podataka tiče, 68,4 % naših sudionica ima sigurno privrženi stil prema roditeljima, a 64,8 % sigurno privrženi stil prema partnerima. Nesigurne stilove privrženosti prema roditeljima ima 31,6 %, a prema partnerima 35,2 %. Što se indikatora rizičnog seksualnog ponašanja tiče, naše sudionice su u prosjeku imale prvi seksualni odnos sa 17 godina ($M = 17,67$, $SD = 1,95$) i prosječno tri seksualna partnera ($M = 3,48$, $SD = 3,17$). 22 % sudionica se nisu nikad upuštale u seksualni odnos pod utjecajem alkohola, 40,3 % rijetko, 30,2 % ponekad, a 7,5 % često ili uvijek. 52,8 % sudionica je izvijestilo kako su pri zadnjem seksualnom odnosu koristile zaštitu, dok njih 47,2 % nije.

Multivarijatna linearna regresijska analiza (Tablica 1) pokazala je kako niti jedna nezavisna varijabla nije povezana sa zavisnom varijablom što ukazuje da stilovi privrženosti prema roditeljima i partnerima, kao ni dob ni važnost vjere, nisu značajni prediktori dobi stupanja u prvi seksualni odnos.

Tablica 1. Linearna regresijska analiza s dobi stupanja u prvi seksualni odnos kao zavisnom varijablom ($N = 157$)

	β	p
Dob	0,155	0,053
Važnost vjere	0,106	0,184
Sigurna-nesigurna privrženost_ roditelji	0,126	0,136
Sigurna-nesigurna privrženost_ partneri	-0,099	0,248

Multivarijatna logistička regresijska analiza (Tablica 2) pokazala je kako niti jedna nezavisna varijabla nije povezana sa zavisnom varijablom što ukazuje da stilovi privrženosti prema roditeljima i partnerima, kao ni dob ni važnost vjere, nisu značajni prediktori uporabe zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu.

Tablica 2. Logistička regresijska analiza s upotrebom zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu kao zavisnom varijablom (N = 157)

	OR	95% IP
Dob	0,96	0,80 – 1,16
Važnost vjere	1,04	0,81 – 1,34
Sigurna-nesigurna privrženost_ roditelji	1,56	0,74 – 3,27
Sigurna-nesigurna privrženost_ partneri	0,75	0,36 – 1,57

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Multivarijantna linearna regresijska analiza (Tablica 3) pokazala je kako je dob ($\beta = -0,117$, $p < 0,05$) značajan prediktor broja seksualnih partnera, dok varijable stilova privrženosti i važnost vjere nisu značajni prediktori broja seksualnih partnera.

Tablica 3. Linearna regresijska analiza broja dosadašnjih seksualnih partnera (N = 157)

	B	p
Dob	0,117	0,043
Važnost vjere	-0,134	0,068
Sigurna-nesigurna privrženost_ roditelji	0,067	0,758
Sigurna-nesigurna privrženost_ partneri	-0,057	0,792

Multivarijantna linearna regresijska analiza (Tablica 4) pokazala je kako su nezavisne varijable dob ($\beta = 0,190$, $p < 0,05$), stilovi privrženosti prema roditeljima ($\beta = -0,211$, $p < 0,05$) i stilovi privrženosti prema partnerima ($\beta = 0,176$, $p < 0,05$) značajni prediktori stupanja u seksualni odnos pod utjecajem alkohola. Starije sudionice sklonije su češćem upuštanju u skesualni odnos pod utjecajem alkohola. Sudionice koje su sigurno privržene roditeljima i sudionice koje

su nesigurno privržene partnerima sklonije su se češće upuštati u seksualne odnose pod utjecajem alkohola.

Tablica 4. Linearna regresijska analiza učestalosti upuštanja u seksualni odnos pod utjecajem alkohola (N = 157)

	β	p
Dob	0,190	0,017
Važnost vjere	-0,049	0,535
Sigurna-nesigurna privrženost_ roditelji	-0,211	0,012
Sigurna-nesigurna privrženost partneri	0,176	0,039

5. RASPRAVA

Privrženost kao trajna i snažna emocionalna veza između osoba zasigurno ima važnu ulogu u sklapanju i održavanju ljubavnih odnosa, a posljedično i u seksualnom ponašanju osobe. Ovim smo istraživanjem željeli ispitati povezanost stilova privrženosti i rizičnog seksualnog ponašanja kod djevojaka u dobi od 18 do 25 godina. Dodatno smo željeli ispitati i važnost vjere koja se u prijašnjim istraživanjima pokazala kao zaštitni čimbenik po pitanju dobi stupanja u seksualne odnose (Ellison i Levin 1998; prema Barkan, 2006), a rizični u vidu konzistentne upotrebe zaštite pri seksualnom odnosu (Sheeran i sur., 1999).

Naša prva hipoteza pretpostavila je kako će nesigurno privržene osobe ispoljavati veći stupanj rizičnog seksualnog ponašanja u vidu ranijeg stupanja u seksualne odnose, rjeđeg korištenja zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu, većeg broja partnera i češćeg stupanja u seksualne odnose pod utjecajem alkohola.

Suprotno našim očekivanjima, stil privrženosti se nije pokazao značajnim prediktorom za raniju dob stupanja u seksualne odnose, to jest ne možemo pretpostaviti na temelju naših rezultata kako će osoba stupiti u seksualni odnos ranije ako ispoljava nesigurnu privrženost. Takvi rezultati suprotni su nalazima prijašnjih istraživanja Brennana i Shavera (1995) i Andersona i Maya (1992; prema Bogerat i Sadava, 2002) koji su došli do nalaza kako će nesigurno privrženi pojedinci ranije stupati u seksualne odnose. Moguće je da smo dobili takav rezultat zbog nedovoljno jasno postavljenih pitanja, premalog broja ispitanika s obzirom na broj čestica ili neiskrenih odgovora. Također je bitno navesti kako smo u samom upitniku jasno

naveli da pod terminom seksualnih odnosa podrazumijevamo i oralnu i analnu i vaginalnu penetraciju što je moguće utjecalo na odgovore, to jest postoji mogućnost da bismo dobili drugačije rezultate da smo razmatrali seksualne odnose samo u vidu vaginalne penetracije. Do sličnih rezultata došlo je i istraživanje Lemelin i suradnika (2014) na temelju kojeg možemo zaključiti kako izbjegavajuća i anksiozna privrženost djeluju kao zaštitni čimbenik u razvoju rizičnog seksualnog ponašanja, posebice kada govorimo o ranom stupanju u seksualne odnose.

Stil privrženosti nije se pokazao kao značajan prediktor korištenja zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu. Sukladno prijašnjim istraživanjima Brennana i Shavera (1995) očekivali smo kako će osobe s nesigurnim stilom privrženosti rjeđe koristiti zaštitu u odnosu na osobe sa sigurnom privrženosti, a dobivene rezultate možemo ponovo pokušati objasniti nedovoljno jasnim pitanjima, premalim brojem sudionika s obzirom na broj čestica ili neiskrenim odgovorima.

Stil privrženosti nije se pokazao značajnim ni kao prediktor broja seksualnih partnera. Takav rezultat suprotan je spoznajama prijašnjih istraživanja koja su pokazala kako su nesigurno privržene osobe sklonije češćem mijenjanju partnera (Brennan i Shaver, 1995; prema Kirkpatrick i Hazan, 1994) u odnosu na sigurno privržene osobe koje posljedično imaju manji broj partnera (Januszewski, Turner, Guerin i Flack, 1996; Allen i Land, 1999; prema Gentzler i Kathryn A. Kerns, 2004). Dobivene rezultate ovog istraživanja, suprotne prijašnjim istraživanjima možemo objasniti premalim brojem sudionika s obzirom na broj čestica ili neiskrenim odgovorima na koje je potencijalno utjecalo prethodno pitanje o značaju vjere u njihovom životu. Pri ispitivanju ove hipoteze značajna se pokazala dob sudionica koja se pokazala pozitivno povezanom s brojem seksualnih partnera. Takav rezultat smatramo logičnim jer su starije sudionice navele kako su imale više seksualnih partnera.

Stil privrženosti prema roditelju i partneru pokazao se značajnim za vjerojatnost upuštanja u seksualne odnose pod utjecajem alkohola. Rezultati ukazuju kako će osobe koje imaju sigurnu privrženost s roditeljem biti sklonije češćem upuštanju u seksualne odnose pod utjecajem alkohola. Takav rezultat je suprotan našim očekivanjima što možemo potencijalno objasniti nedostatnom reprezentativnošću uzorka sudionika, to jest nedovoljnim brojem prikupljenih odgovora, nejasno postavljenim pitanjima, neiskrenim odgovorima ili da sigurna privrženost kao takva ne utječe na konzumaciju alkohola pri stupanju u seksualni odnos. Moguće objašnjenje koje možemo ponuditi jest da one sudionice koje su sigurno privržene roditeljima imaju otvoreniji odnos pa se upuštaju u seksualne odnose pod umjerenim utjecajem alkohola,

što je danas i društveno prihvaćeno. Navedeni rezultati su u skladu s istraživanjem Thomasa (2009) koje pokazuje kako nesigurna privrženost s roditeljem djeluje kao zaštitni čimbenik, kao što je kod naših sudionica sigurna privrženost roditelju djelovala kao rizični čimbenik za ulazak u spolne odnose pod utjecajem alkohola.

S druge strane, osobe koje su nesigurno privržene partneru će imati tendenciju češćeg upuštanja u seksualne odnose pod utjecajem alkohola. Takvi rezultati su u skladu s prijašnjim istraživanjima i možemo ih objasniti na način da mladi alkohol vide kao sredstvo opuštanja ili podizanja samopouzdanja što lakše dovodi do stupanja u seksualni odnos. Rezultate možemo objasniti i na način da se kod nesigurno privrženih osoba pri konzumaciji alkohola smanjuje moć prosudbe te samim time ne razmišljaju o posljedicama. Dobiveni rezultati u skladu su s nalazima Thomasa (2009) koji je u svojem istraživanju zaključio kako je nesigurna privrženost s partnerom prediktor veće sklonosti ulaska u seksualne odnose pod utjecajem alkohola.

Naša druga hipoteza odnosila se na povezanost važnosti vjere i različitih indikatora rizičnog seksualnog ponašanja. Očekivali smo kako će veća važnost vjere biti povezana s kasnijim stupanjem u seksualne odnose, rjeđim korištenjem zaštite, manjim brojem partnera i rjeđim stupanjem u seksualne odnose pod utjecajem alkohola. Naše su pretpostavke u skladu s nalazima istraživanja Thorntona i Camburna (1989) i Rostoskya i suradnika (2004; prema Sinha i sur., 2007) koji ukazuju kako je u ovom kontekstu religija zaštitni čimbenik. Dobiveni rezultati nisu to potvrdili. Rezultati istraživanja ukazuju kako važnost vjere nije značajno povezana s navedenim indikatorima rizičnog seksualnog ponašanja. Navedeno možemo objasniti nedovoljnom veličinom uzorka ili nejasno postavljenim pitanjima.

5.1. Ograničenja i preporuke za buduća istraživanja

Naše istraživanje ima nekoliko ograničenja. Prvo, uzorak je bio relativno malen ($N = 157$) što je moglo otežati dobivanje statistički značajnih povezanosti. Drugo ograničenje je prigodan uzorak. U istraživanju su sudjelovale samo djevojke u dobi od 18 do 25 godina koje imaju pristup računalu, što onemogućava generaliziranje rezultata. Iako su istraživanju mogli pristupiti i muškarci, kao i sve dobne skupine, u analizama smo se ograničili samo na ovu specifičnu skupinu. Osim po pitanju spola i dobi, naš uzorak je homogen i po pitanju mjesta prebivališta (većina sudionica dolazi iz velikog grada), socioekonomskog statusa (gotovo sve sudionice navode prosječan ili iznadprosječan status) te obrazovnog statusa (većina sudionica

su studentice). Vjerojatno je i da su upitniku pristupile osobe koje su bile zainteresirane za temu, što isključuje ili umanjuje zastupljenost onih koji nisu motivirani za ispunjavanje upitnika i sudjelovanje u ovom istraživanju. S obzirom da su podaci prikupljeni online, nije bilo moguće na bilo koji način kontrolirati tko su zapravo bili naši sudionici, što je tipično ograničenje kada se podaci prikupljaju online. Još jedno ograničenje je što su podaci prikupljeni metodom samoprocjene, koja iako vrlo često korištena u društvenim znanostima, ima svojih ograničenja u smislu uvida sudionika te iskrenosti i socijalno poželjnog odgovaranja. Pristranosti u odgovaranju mogao je pridonijeti i raspored postavljenih pitanja s obzirom da smo prvo postavili pitanje o procjeni važnosti vjere u njihovom životu, nakon čega su slijedila pitanja o seksualnom ponašanju.

Važno je naglasiti kako se ovdje radi o korelacijskom istraživanju pa samim time nije moguće zaključivati o uzročno-posljedičnom odnosu korištenih varijabli. Također je postojao dio sudionica koje su odustale od ispunjavanja što možemo potencijalno objasniti nedostatkom motivacije, duljini upitnika, vremenu potrebnom za ispunjavanje ali možda i njihovom procjenom da ispunjavanje upitnika traži od njih puno samootkrivanja u relativnom tabu području.

S obzirom na navedena metodološka ograničenja, u budućnim istraživanjima na ovu temu bilo bi dobro prikupiti podatke na većem i reprezentativnijem uzorku, obuhvaćajući i mušku te stariju populaciju, kao i osobe iz manjih mjesta i nižeg socioekonomskog statusa. Također, istraživanje bi se moglo provesti uživo metodom papir-olovka, izbjegavajući moguće nedostatke online istraživanja.

6. ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje bavilo se ispitivanjem povezanosti različitih stilova privrženosti i indikatora rizičnog seksualnog ponašanja.

Rezultati pokazuju kako ne postoji značajna povezanost stila privrženosti i dobi prvog stupanja u seksualne odnose. Iako prijašnja istraživanja navode kako će nesigurno privržene osobe ranije od prosjeka stupiti u seksualne odnose, na našem uzorku to se nije potvrdilo.

Također se pokazalo kako stil privrženosti nije značajan prediktor korištenja zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu, kao ni broja seksualnih partnera. Stil privrženosti pokazao se značajnim po pitanju upuštanja u seksualne odnose pod utjecajem alkohola. Rezultati pokazuju

kako postoji veća vjerojatnost da će osobe koje imaju značajke sigurne privrženosti s roditeljem biti sklonije ulasku u seksualne odnose pod utjecajem alkohola, dok će osobe koje iskazuju nesigurnu privrženost prema partneru češće ulaziti u seksualne odnose pod utjecajem alkohola.

Kada govorimo o važnosti vjere kao čimbeniku povezanom s rizičnim seksualnim ponašanjem, pokazalo se da dob prvog stupnja u seksualne odnose, vjerojatnost korištenja zaštite pri zadnjem seksualnom odnosu, broj seksualnih partnera i upuštanje u seksualne odnose pod utjecajem alkohola nisu značajno povezani s važnošću vjere.

7. POPIS LITERATURE

Ainsworth, M. D. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44(4), 709 - 716.

Barkan, S.E. (2006). Religiosity and Premarital Sex in Adulthood. *Journal for the scientific study and religion*, 45(3), 407-417.

Bartholomew, K., Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.

Belsky, J. (1999). Modern evolutionary theory and patterns of attachment. U: J. Cassidy, P.R. Shaver (ur.): *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (str. 141-161). New York: Guilford Press.

Belsky, J., Steinberg, L., Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development and reproductive strategy: *An evolutionary theory of socialization*. *Child Development*, 62, 647-670.

Belošević, M., Selestrin, Z., Ferić, M. (2021). Doprinos individualnih čimbenika otpornosti u objašnjenju rizičnog seksualnog ponašanja adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 28 (3), 555-581.

Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap

- Bogdanović, M. (2018). *Odnos stilova roditeljstva, stilova privrženosti i broja partnerskih veza. (Diplomski rad)*. Hrvatski studiji, Zagreb Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Bogart, A.F., Sadava, S. (2002). Adult attachment and sexual behavior. *Personal Relationships*, 9, 191-204.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
- Bračulj, A. (2015). *Rizično seksualno ponašanje adolescenata na području grada Zagreba. (Diplomski rad)*. Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Brennan, K.A., Shaver, P.R. (1995). Dimensions of adult attachment, affect regulation, and romantic relationship functioning. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 267- 283.
- Buljan-Flander, G. (2001). *Uloga privrženosti i nekih odrednica ličnosti u zlostavljanju djece: proširenje Bolwbyjeve teorije. (Doktorska disertacija)*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Cooper, M.L. (2002) Alcohol use and risky sexual behavior among college students and youth: Evaluating the evidence. *Journal of Studies on Alcohol*, 14, 101–117.
- Cooper, M.L. Shaver, P.R., Collins, N.L. (1998). Attachment styles, emotion regulation, and adjustment in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1380–1397
- Duranović, J. (2021). *Rizično seksualno ponašanje i znanje o spolno prenosivim bolestima. (Završni rad)*. Preddiplomski sveučilišni studij psihologije Sveučilišta u Zadru, Zadar.
- Fingerson, L. (2005): Do Mothers' Opinions Matter in Teens' Sexual Activity?, *Journal Of Family Issues*, 26,(7), 947-974.
- Feeney, J., Peterson, C., Gallois, C., Terry, D.J. (2000). Attachment style as a predictor of sexual attitudes and behavior in late adolescence. *Psychology and Health*, 14(6). 1105-1122.
- Gentzler, A. L., Kerns, K.A. (2004). Associations between insecure attachment and sexual experiences. *Personal Relationships*, 11(2), 249-265.
- Haglund, K.A., Fehring, R.J. (2009). The association of religiosity, sexual education, and parental factors with risky sexual behaviors among adolescents and young adults. *Journal for Religion and Health*, 49(4), 460-72.
- Hazan, C., Shaver, P.R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.

- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hodžić, A., Bijelić, N. (2003). Značaj roda u stavovima i seksualnom ponašanju adolescenata i adolescentica. *Revija za sociologiju*, 34(3-4), 242-244
- Huterer, N. & Nagy, A. (2019). Rizično seksualno ponašanje adolescenata. *Didaskalos: časopis Udruge studenata pedagogije Filozofskog fakulteta Osijek*, 3 (3), 137–150.
- Kalina, O., Madarasova Geckova, A., Klein, D., Jarcuska, P., Orosova, O., P. van Dijk, J., Reijneveld, S. A. (2011): Psychosocial factors associated with sexual behaviour in early adolescence, *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*, 16(4), 298-306
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Invenatara iskustva u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6(1), 73-91.
- Kardum, I., Gračanin, A., Hudek-Knežević, J. (2006). Odnos crta ličnosti i stilova privrženosti s različitim aspektima seksualnosti kod žena i muškaraca. *Psihološki teme*, 15 (1), 101-128.
- Kirkpatrick, L.A., Hazan, C. (1994). Attachment styles and close relationships: A four-year prospective study. *Personal Relationships*, 1, 123-142.
- Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu*. Jatrebarsko: Naklada Slap
- Kokorić, S.B., Gabrić, M. (2009). Razlike u ljubavnim vezama studenata sa sigurnim i nesigurnim stilovima 12privrženosti. *Ljetopis socijalnog rada*, 16 (3), 551-572.
- Krznarić, T. (2010). *Vremenska perspektiva i sklonost rizičnim seksualnim ponašanjima. (Diplomski rad)*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Kuzman, M. (2009): Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja. *MEDICUS 2009*. 18 (2), 155–172.
- Landor, A. Gordon Simons, L., Simons, L. R., Brody, G.H., Gibbons, F.X. (2010). The role of religiosity in the relationship between parents, peers, and adolescent risky sexual behavior. 2010. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(3), 296-309.
- Lemelin, C., Lussier, Y., Sabourin, S., Naud, C. (2014). Risky sexual behaviours: The role of substance use, psychopathic traits, and attachment insecurity among adolescents and young adults in Quebec. *The Canadian journal of human sexuality*, 23(3), 189-199

- L'Engle, L. K., Jackson, C. (2008): Socialization Influences on Early Adolescents' Cognitive Susceptibility and Transition to Sexual Intercourse, *Journal of research on adolescence*, 18(2), 353–378.
- Lewis, M. A., Lee, C. M., Patrick, M. E., & Fossos, N. (2007). Gender-specific normative misperceptions of risky sexual behavior and alcohol-related risky sexual behavior. *Sex Roles: A Journal of Research*, 57(1-2), 81–90
- Lipovac, T. (2018). *Privrženost i emocionalni razvoj djece. (Završni rad)*. Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, Osijek
- Lopez, F.G. (2003). The assessment of adult attachment security. U: S.J. Lopez, C.R. Snyder (ur.): *Handbook of positive psychological assessment* (str. 285-299). Washington, DC: American Psychological Association.
- Manlove, J.S., Terry-Humen, E., Ikramullah, E.N., Moore, K.A. (2006). The Role of Parent Religiosity in Teens' Transitions to Sex and Contraception. *Journal of Adolescent Health*, 39(4), 578-587.
- Paul, E.L., McManus, B., Hayes, A. (2000). “Hookups”: Characteristics and correlates of college students' spontaneous and anonymous sexual experiences. *The Journal of Sex Research*, 37(1), 76-88
- Schmitt, D.P. (2005). Is short-term mating the maladaptive result of insecure attachment? A test of competing evolutionary perspectives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 747-768.
- Scott-Sheldon, L.A.J., Carey, M.P., Carey, K. (2010). Alcohol and risky sexual behavior among heavy drinking college students. *AIDS and Behavior*, 14(4), 845-853
- Sheeran, P., Abraham, C., & Orde, S. (1999). Psychosocial correlates of heterosexual condom use: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 125, 90–132.
- Simpson, J.A. (1999). Attachment theory in modern evolutionary perspective. U: J. Cassidy, P.R. Shaver (ur.): *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (str. 115-140). New York: Guilford Press.
- Sinha, J. W., Cnaan, R. A., & Gelles, R. J. (2007). Adolescent risk behaviors and religion: Findings from a national study. *Journal of Adolescence*, 30, 231–249.

Štulhofer, A. (2009): Sociokulturni i psihosocijalni aspekti rizičnoga seksualnog ponasašnja. *MEDICUS*, 18(1), 123 – 129.

Štulhofer, A., Jureša, V., Mamula, M. (1999): Problematični užici: rizično seksualno ponašanje u kasnoj adolescenciji. *Društvena istraživanja*, 6(50), 867-893.

Thomas, E.L. (2009). *The interrelationships between adult attachment style, commitment, frequency of, variety, and motivation for sexual behaviors in non-married, dating relationships*. (Doktorska dizertacija). Department of Family, Consumer, and Nutrition Sciences, Northern Illinois University, Illinois.

Thornton, A., Camburn, D. (1989). Religious participation and adolescent sexual behavior and attitudes. *Journal of Marriage and Family*, 51(3), 641–653.

Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (2004). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Zaleski, E.H., Schiaffino, K.M. (2000). Religiosity and sexual risk-taking behavior during the transition to college. *Journal of Adolescence*, 23(2), 223-227.